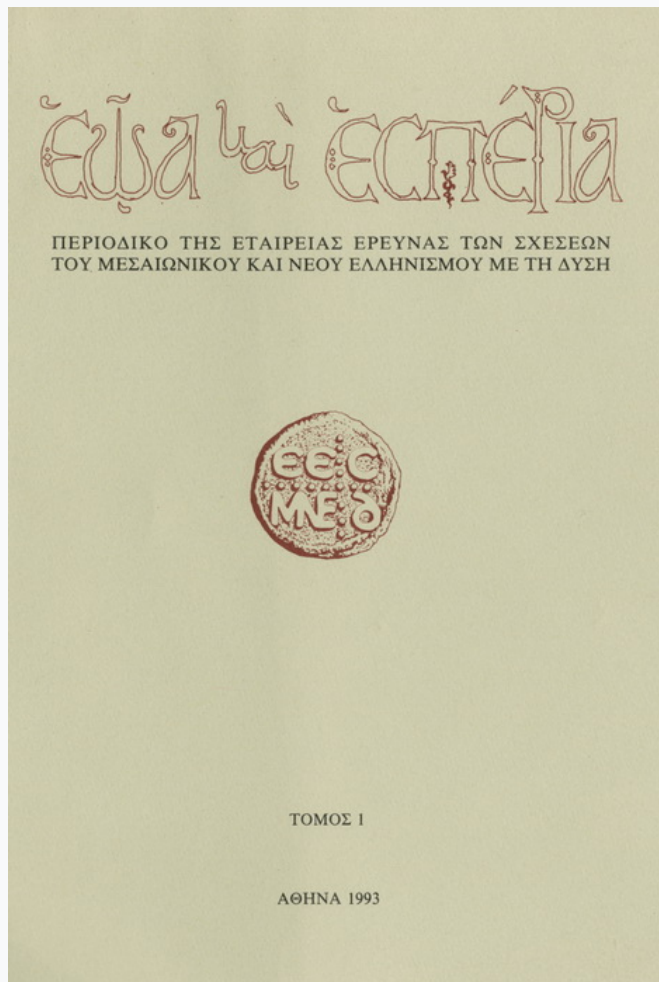

Eoa kai Esperia

Vol 1 (1993)

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΝΕΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ - HERING

doi: [10.12681/eoaesperia.28](https://doi.org/10.12681/eoaesperia.28)

To cite this article:

ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ - HERING Ο. (1993). ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΝΕΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ. *Eoa Kai Esperia*, 1, 241–246.
<https://doi.org/10.12681/eoaesperia.28>

B I B Λ Ι Ο Κ Ρ Ι Σ Ι Α

Maria A. Stassinopoulou, Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers. Konstantinos Koumas als Historiograph, σειρά: *Studien zur Geschichte Südosteuropas* (έκδ. Gunnar Herning), τ. 9, Frankfurt am Main - Berlin - Bern - New York - Paris - Wien, Peter Lang, 1992, σ. 339.

Ἡ νεοελληνική ιστοριογραφία προκαλεῖ στίς μέρες μας, καί δικαιολογημένα, τό ἐνδιαφέρον στοχαστῶν, ἔχει ἐνταχθεῖ σέ πανεπιστημιακά προγράμματα ἔρευνας ἀλλά καί ἀποτελεῖ ἀντικείμενο συζητήσεων σέ διεθνή συμπόσια καί συνέδρια. Χρόνια τώρα ὁ προβληματισμός γιά τή συγγραφή τῶν σχολικῶν ἐγχειριδίων τῆς ἱστορίας διατηρεῖται ζωντανός τόσο ἀπό τήν πλευρά τῶν ὑπεύθυνων γιά τή σύνταξη τῶν σχολικῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων ὅσο καί ἀπό τό εὐρύτερο ἀναγνωστικό κοινό. Ἡ συζήτηση ἐμπλουτίζεται ποικιλότροπα καί ἐξαιτίας τῶν διεθνῶν ἐξελίξεων, ὥστε καθίσταται ἐντονότερη ἢ ἀνάγκη νά μελετηθεῖ ἡ γένεση καί ἡ ἐξέλιξη τῆς νεοελληνικῆς ιστοριογραφίας στίς πραγματικές της διαστάσεις. Ἡ διεθνής βιβλιογραφία τῆς μεθοδολογίας τῆς ἱστορίας προσφέρει σήμερα στούς ἐρευνητές τά ἀπαραίτητα ἐργαλεῖα ὥστε νά ἐλπίζουμε βάσιμα ὅτι θά ἐξελιχθεῖ, καί στό ἐπίπεδο τῶν σοβαρῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων, μιὰ σειρά ἀπό δημοσιεύματα πού θά συζητοῦν τή νεοελληνική ιστοριογραφία μακριά ἀπό ἀπλουστευτικές, εὐκολες ἐρμηνεῖς, καλυμμένες ἐμφανῶς ἢ ὄχι ἀπό ἰδεολογικές προκαταλήψεις, καί μέσα ἀπό τήν ἐνδελεχή διυποκειμενική ἔρευνα.

Θεμελιακή μελέτη πού ἀνταποκρίνεται στίς πιό πάνω προσδοκίες ἀποτελεῖ ἡ ἐργασία τῆς κ. Μαρίας Α. Στασινοπούλου. Στόν πλήρη τίτλο τῆς μελέτης, πού ἀποτελεῖ τή διδακτορική της διατριβή, καρπό, μεταξύ ἄλλων, καί τῶν γόνιμων σπουδῶν της στό Τμήμα Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης, ἀναδεικνύονται ἀμέσως οἱ διαστάσεις τοῦ προβληματισμοῦ της. Κύριο μέλημα τῆς συγγραφῆς εἶναι νά παρουσιάσει στοχαστικά καί ἀναλυτικά τό ιστοριογραφικό ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα καί κυρίως τοῦ δωδεκάτομου *Ἱστορίαι τῶν Ἀνθρωπίνων πράξεων ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας, ἐκ παλαιῶν ἀπανθισθεῖσαι, καί τά νεώτερα ἐξ ἀρίστων Γερμανῶν ἱστοριογράφων μεταφρασθεῖσαι ὑπό Κ. Κούμα*, Βιέννη 1830-1832. Τό ἔργο αὐτό προσφέρεται στή μεθοδολογική ἀνάλυση γιά δύο λόγους: α) γιατί μέσα ἀπό μιὰ πληθώρα ὕλικου, πού παρέχεται πρωτότυπο, σέ μετάφραση ἢ ὑπό μορφή συμπιλήματος, ἀναφαίνονται οἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα γιά ἕνα ἀφομοιωμένο

συνολικό σχήμα περί Ιστορίας και β) γιατί τό ιστορικό έργο του Κούμα τοποθετείται χρονικά και από άποψη περιεχομένου σε μία μεταβατική φάση της νεοελληνικής ιστοριογραφίας. Είναι ή περίοδος πού συνοπτικά ιστορικά έργα στά πλαίσια του πνεύματος του Διαφωτισμού εξακόλουθούν νά δημοσιεύονται, αλλά σιγά - σιγά μεταστρέφεται τό ενδιαφέρον από μία παγκόσμια αντίληψη της Ιστορίας σε μία αντιμετώπιση μονοσήμαντα του ελληνικού πολιτισμού. Τό έργο του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου όριοθετεί άπ' αυτή τήν άποψη τή στροφή αυτή (σ. 3).

Η συγγρ. πετυχαίνει, ύστερα από συστηματική ανάλυση του έργου του Κούμα, νά δώσει απαντήσεις σε έρωτήματα του ίδιου γύρω από τό σκοπό και τή μέθοδο της ιστοριογραφίας, αλλά και νά έντοπίσει τόν προβληματισμό του, όπως αυτός αναπτύσσεται στη μεταβατική έποχή του ύστερου Διαφωτισμού και του πρώιμου Ιστορικισμού.

Αντιμετωπίζει τό ιστορικό έργο και ως προϊόν της βιβλιοπαραγωγής της έποχής (σ. 260-287), ενώ τήν όλη μελέτη διαπνέει τό πρόσθετο ένδιαφέρον της συγγραφώς νά δώσει μία συνολικά ολοκληρωμένη βιογραφία του Κούμα. Ακριβώς αυτό είναι και τό αντικείμενο του πρώτου από τά δύο κύρια μέρη του βιβλίου της (σ. 9-118). Τό πλούσιο έκδεδομένο και άνέκδοτο άρχειακό ύλικό, πού έντόπισε σε άρχειακές συλλογές της Έθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, των Γενικών Αρχείων του Κράτους, της Βαυαρικής Κρατικής Βιβλιοθήκης του Μονάχου, της Έλληνικής Κοινότητας της Τεργέστης κ.ά., της παρέχει τίς θεμελιακές άφετηρίες για νά προχωρήσει στη συνθετική παρουσίαση της προσωπικότητας του Κούμα. Έκκινώντας από τό ύλικό, πού συχνά τό αναλύει μέ εξαντλητική, φιλολογική ένίοτε προσέγγιση και προσοχή στην άκριβολογία, και ακολουθώντας τίς σύγχρονες μεθοδολογικές προσεγγίσεις της βιογράφησης προσωπικοτήτων πολλαπλούς έμβέλεια, προσπαθεί νά δώσει απαντήσεις σε βασικές όψεις της προσωπικότητας του Κούμα. Παρακολουθεί τόν βιογραφούμενο σε όλες τίς διαστάσεις του μικρόκοσμου πού τόν περιβάλλει και των κοσμοπολίτικων κοινωνιών πού γνωρίζει στά πολλαπλά ταξίδια πού πραγματοποιεί (για λόγους εκπαιδευτικούς, οικογενειακούς, πολιτικούς) (σ. 13-78). Έπιχειρεί και πετυχαίνει νά δώσει τή θρησκευτικότητα του Κούμα (σ. 13 κ.ά.) πού άποκρυσταλλώνεται και στη στάση ζωής του αλλά και στο συγγραφικό του έργο και στίς σχέσεις του μέ τόν άμεσο και ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο. Έξετάζοντας τίς σχέσεις του μέ τόν Κοραή και τόν κύκλο του παίρνει ή συγγραφέας τήν άφορμή νά έντοπίσει γενικότερα φαινόμενα του κύκλου των Έλλήνων αλλά και των Γάλλων Διανοητών, όπως αυτό της «δύσπιστης και βραδείας άποδοχής» του Κάντ, πού όφειλόταν κυρίως στην άγνοια από μέρους τους της γερμανικής γλώσσας (σ. 96-97). Προσεγγίζοντας μέ αντικειμενικότητα τά κείμενα της έποχής

πετυχαίνει νά ἐξηγήσει ἢ τουλάχιστον νά ἀμβλύνει τίς περί συντηρητισμοῦ αἰτιάσεις κατὰ τοῦ Κούμα (σ. 100-103) καί νά ἀναλύσει σύντομα τή διαφορετική πολιτική θέση τοῦ Κούμα καί τοῦ Κοραΐ (σ. 115-117), μακριά ἀπό προκαθορισμένες γενικευτικές ἐρμηνεῖες. Ἐχοντας τελειώσει τήν ἀνάγνωση τοῦ πρώτου μέρους τοῦ βιβλίου της συμφωνοῦμε μέ τήν ἐπιλογή της νά δώσει μιά ἐκτενὴ βιογραφία του πού θά μπορούσε ἀνετα νά σταθεῖ καί ὡς αὐτοτελὴς μελέτη, ἡ ὁποία θά κάλυπτε ὁμολογουμένως ἕνα κενό στή βιβλιογραφία γιά τό Νεοελληνικό Διαφωτισμό.

Ἡ κύρια ἀνάπτυξη τοῦ προβληματισμοῦ τῆς συγγραφέως παρουσιάζεται στό Β' μέρος τοῦ ἔργου της (σ. 119-287) πού τιτλοφορεῖται: «Τό ἱστοριογραφικό ἔργο» καί διαιρεῖται σέ τέσσαρα κύρια κεφάλαια: I. Δρόμοι πρὸς τήν Ἱστορία. Τό Ἱστορικό στό ἔργο τοῦ Κούμα ὡς τή μετάφραση τῆς Παγκόσμιας Ἱστορίας (σ. 119-143). II. *Ἱστορίαι Ἀνθρωπίνων Πράξεων*. Μετάφραση, συμπίλημα (Komplilation) καί πρωτότυπο ἔργο (σ. 144-222). III. Ἡ Ἱστορία τῆς Ἱστοριογραφίας τοῦ Κούμα (σ. 223-259). IV. Οἰκονομικές ἐξαρτήσεις καί Ἀναγνωστικό κοινό (σ. 260-287).

Μέ ἐπαγωγική μέθοδο καί χωρίς νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό στόχο της, πού εἶναι ἡ συνολική θεώρηση τῶν προβλημάτων, ἐντοπίζει τίς ἱστορικές προεργασίες τοῦ Κούμα σέ προλόγους ἔργων του, σέ ἄρθρα στόν Ἑρμῆ τόν Λόγιο, στό σχέδιο γιά τό Ἱστορικό Λεξικό, στίς κατευθύνσεις πού παρέχει στοὺς καθηγητές τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου τῆς Σμύρνης πρὸς μιά Γενική Ἱστορία (Universalgeschichte) (σ. 118-125). Ἡ συγγρ. βρίσκεται σέ διαρκὴ διάλογο μέ τήν προβληματική τοῦ Κούμα ὅσον ἀφορᾷ τὰ ζητήματα τῆς σχέσης γεωγραφίας καί χρονολογίας, πού στήν περίοδο τοῦ Διαφωτισμοῦ ἀνακύπτουν ἔντονα, καί προσπαθεῖ νά ἐντοπίσει τοὺς λόγιους καί τίς ἀναγνώσεις τοῦ Κούμα πού τόν ἐπηρέασαν θετικά (σ. 129-139).

Ὁ κύριος κορμός τοῦ Β' μέρους ἀναλίσκεται, ὅπως ἄλλωστε εἶναι ἀναμενόμενο, στήν ἀνάλυση τοῦ προβληματισμοῦ γύρω ἀπὸ τήν ἀνάγκη τῆς συγγραφῆς μιᾶς Γενικῆς Ἱστορίας, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται συχνά στήν περίοδο τοῦ Διαφωτισμοῦ, καί ὅπως εἶχαν δείξει πρὶν ἀπὸ τὸν Κούμα μικρῆς ἐμβέλειας δοκιμές Ἑλλήνων λογίων. Τό μελετώμενο ἔργο *Ἱστορίαι Ἀνθρωπίνων Πράξεων* εἶναι σέ μεγάλο βαθμὸ μετάφραση τῆς Παγκόσμιας Ἱστορίας (Weltgeschichte) τοῦ Karl Friedrich Becher ἀλλὰ καί ἀποτέλεσμα συμπληρωματικῆς ἐργασίας τοῦ Κούμα, ἐντούτοις ὁ στόχος τῆς συγγραφῆς εἶναι νά ἀναδείξει τήν πρωτοτυπία τοῦ Κούμα τόσο μέσα ἀπὸ τό συλλογισμό πού τὸν ὡδήγησε στήν ἐπιλογή τῆς συγκεκριμένης ἱστορίας ὡς τοῦ κύριου προτύπου του (σ. 156-168), ὅσο καί ἀπὸ τήν τεχνική καί συλλογιστικὴ ἐπιλογή τῶν συμπληρωματικῶν ἱστοριογραφικῶν ἔργων πού θά τοῦ ἐπέτρεπαν νά δώσει πλουσιότερο, κατὰ τή γνώμη του,

περιεχόμενο στη δική του ιστορία. Περιόδους όπως αυτές της αρχαίας ιστορίας, νευραλγικής για μία ιστορία που απευθυνόταν σε έλληνόφωνο κοινό και στόχευε να καλύψει και διδακτικά κενά, ή της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, υπό την κυριαρχία της οποίας βρισκόταν ακόμη μεγάλο τμήμα του 'Ελληνισμού, όταν ο συγγραφέας προχωρούσε στη συγγραφή του, ήταν φυσικό να επιδιώξει ο Κούμας να τις καλύψει ανατρέχοντας σε άλλες παγκόσμιες και γενικές ιστορίες (βλ. τις αναλύσεις της συγγρ. στα υποκεφάλαια των σ. 187-195, 234-248). 'Εντούτοις η πρωτοτυπία της συγγραφής δεν περιορίζεται να έντοπίσει εξαντλητικά, με φιλολογική ακριβολογία, ως μου επιτραπεί να επαναλάβω, τα πρότυπα του ιστοριογράφου, που προέρχονταν κυρίως από τη γερμανόγλωσση βιβλιογραφία, τόσο οικία σ' αυτόν (σ. 156-204). Μέ αυτή της τήν έρευνα ή συγγρ. πετυχαίνει να εμπλουτίσει θετικά τη σύγχρονη μας βιβλιογραφία σε προβλήματα νεοελληνικού διαφωτισμού, έπειδή μάς διευρύνει μεθοδικά και διεξοδικά τό δρόμο για να πλησιάσουμε και τη γερμανόφωνη δίοδο διέλευσης στοχασμών προς όσους λόγιους έδρασαν ή άπλωσαν σπούδασαν σε γερμανικά ή αυστριακά πανεπιστήμια και ήλθαν σε έπαφή άμεσα ή έμμεσα και με τη γερμανική διανόηση του Διαφωτισμού, του πρώιμου Ρομαντισμού και του 'Ιστορικισμού. Μετά τη μελέτη αυτή ή έργογραφία του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, και κυρίως των λογίων που έζησαν και δημοσίευσαν στη Βιέννη και Βουδαπέστη ή σπούδασαν στα γερμανικά πανεπιστήμια δεν μπορεί να μελετάται με μοναδικό μας προσανατολισμό τις γαλλικές, αναμφισβήτητες ως ένα σημείο, επιδράσεις. Διευρύνεται επίσης ή συζήτηση γύρω από τά προβλήματα της πρωτοτυπίας συγκεκριμένων έργων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, που συχνά ήταν συμπληρήματα άλλων ευρωπαϊκών. Συζητώντας ή συγγρ. τη δημιουργικότητα του Κούμα, τόσο στο μεταφραστικό στάδιο (σ. 196-205) όσο και στη συμπληρωματική του διεργασία, κατορθώνει να δώσει την πρωτοτυπία του που αναφαίνεται τόσο στις θέσεις του γύρω από τό γλωσσικό ζήτημα όσο και στην έπιλογή του συγκεκριμένων έργων για άποσπασματική μετάφραση ή σύγκριση. 'Η δημιουργικότητα του Κούμα μάς δίνει την ευκαιρία να ξαναστοχασθούμε γύρω από τά προβλήματα επιδράσεων και μιμήσεων, που τόσο πολύ είναι συνυφασμένα με τη γενικότερη φιλολογική, λογοτεχνική ή επιστημονική νεοελληνική παραγωγή ιδιαίτερα των χρόνων μετά την "Αλωση. 'Ο Κούμας και τό έργο του προσεγγίζονται και μέσα από τόν προβληματισμό του δέκτη-πομπού αλλά και μέσα από τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή της δημιουργίας και την κοινωνική δεκτικότητα. 'Ο τρόπος που συζητά ο Κούμας, και που ή συγγρ. αναλυτικά προσεγγίζει (σ. 158-159, 174-177), την ανάγκη δηλαδή για τη συγγραφή στα ελληνικά μιας γενικής ιστορίας και την έπιλογή της κατάλληλης μεθόδου «συγ-

χρονιστικής» ή «εθνογραφικής» (σ. 176-177) αποδεικνύουν την ώριμότητα του προβληματισμού του και την αφομοιωτική ικανότητά του απέναντι σε στοχαστικές ανησυχίες του καιρού του.

Ἡ πρωτοτυπία του αναδεικνύεται όμως κυρίως μέσα από τό κεφάλαιο τῆς Ἱστορίας του πού ἀναφέρεται στήν Ἑλληνική Ἱστορία καί μέσα ἀπό τήν Ἱστορία τῆς Ἱστοριογραφίας, πού ἐπίσης περιλαμβάνονται στό μεγάλο του ἱστορικό ἔργο (σ. 210-222 καί 223-259). Μολονότι κι ἐδῶ ἀρκετό μέρος εἶναι ἀποτέλεσμα συμπιλεματικῆς ἐργασίας, ἐντούτοις ἡ προσωπική του γραφίδα ἀναγνωρίζεται ἐντονότερα καί στήν ἐπιλογή τῶν συγκεκριμένων ἐλληνικῶν καί ἀλλόγλωσσων πηγῶν καί βιβλιογραφίας ἀλλά καί στόν τρόπο ἐπεξεργασίας τους. Ξεχωριστές σελίδες ἀφιερώνει π.χ. στήν ἱστορία τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς καί τό κάνει μέ τό σκοπό νά δείξει τήν πολλαπλότητα τῶν προβλημάτων τῆς συμβίωσης ἀνάμεσά τους, ἀλλά καί τό ἐνδιαφέρον του γιά τίς ἰδιαιτερότητές τους, μιά ὀπτική γωνία πού μεταγενέστερες ἱστοριογραφίες τοῦ 19ου αἰ. δέν θά μᾶς παρείχαν συχνά. Ἡ μεθοδολογική συζήτηση πού διεξάγει κατὰ τή σύνταξη τῆς Ἱστορίας τῆς Ἱστοριογραφίας του, καί τήν ὁποία ἡ συγγρ. ἀποτυπώνει ἀφοῦ ἐντοπίζει τά κέντρα τῶν στοχαστικῶν ἐπιδράσεων του (Schlözer, Herder, Eichhorn κ.ἄ.), ἀποδεικνύουν ἕνα βαθύτερο προβληματισμό πάνω σέ ζητήματα τῆς αἰτιολόγησης, τῆς ἀκριβολογίας, τοῦ «πραγματικοῦ» (σ. 241), τῶν ἰδιαιτεροτήτων λαῶν, ὅπως π.χ. τῶν Ἰνδῶν, σημαντικῶν γιά τήν παγκόσμια Ἱστορία. Καταλήγει ἄλλωστε νά τιτλοφορήσει τό 12τομο ἔργο του *Ἱστορίαι ἀνθρωπίνων πράξεων* ἀποφεύγοντας τή χρήση ὄρων, ὅπως «παγκόσμια, γενική, καθολική» ἱστορία, δόκιμων στήν ἐποχή του, ἀλλά στούς ὁποίους ἐντοπίζει ἀτέλειες ἢ μερικότητες πού αὐτός θέλει νά ἀποφύγει.

Τή μελέτη τῆς ὁλοκληρώνει ἡ συγγρ. μέ ἕνα ὑποκεφ. γιά τίς «οἰκονομικές ἐξαρτήσεις καί τό ἀναγνωστικό κοινό» (σ. 260-287). Παρακολουθεῖ τή διαδικασία χρηματοδότησης διά μέσου συνδρομητῶν καί ὄχι συγκεκριμένων χορηγῶν, φαινόμενο συνηθισμένο στήν πρώτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰ. καί ἐντοπίζει τίς νοοτροπίες πλούσιων ἢ ὄχι παροίκων. Συγκρίνοντας μάλιστα τήν ἀνάλογη διαδικασία μέ ἄλλα ἔργα τοῦ Κούμα τολμᾷ νά ἐπιχειρηματολογήσει καί σέ θέμα κοινωνικῆς ἐνταξης ἢ ἀποδοχῆς τοῦ ἴδιου τοῦ Κούμα, ἀλλά καί νά προσεγγίσει τίς πνευματικές καί πολιτιστικές ἀνησυχίες τῶν παροίκων γενικότερα.

Ἡ συγγρ. ἐπέλεξε νά κλείσει τή μελέτη τῆς παραθέτοντας χωριστά τήν ἐργογραφία τοῦ Κούμα, ἔτσι ὥστε καί ἀπ' αὐτή τήν πλευρά νά ὁλοκληρώνεται ἡ βιογραφική εἰκόνα του. Τόν πίνακα τῶν πηγῶν καί τῆς βιβλιογραφίας διαίρεσε σέ ἐνότητες, πού μᾶς ἐπιτρέπουν νά πλησιάσουμε χωριστά τήν ἄμεση σχεδόν πρός τήν ἐποχή τοῦ Κούμα βιβλιογραφία,

καί πού ἴσως νά συντέλεσε καί στόν πνευματικό πλουτισμό τοῦ ἴδιου, καί ἐκεῖνο τόν πλοῦτο τῶν μελετῶν πού ἡ ἴδια ἐπιπλέον συμβουλευτήκε προκειμένου νά διευρύνει τό θεωρητικό πλουτισμό της ἀλλά καί τῶν ἀναγνωστῶν της. Τά ἐλάχιστα τυπογραφικά σφάλματα δέν ἐπηρεάζουν τήν κατανόηση τοῦ κειμένου. Ἡ διάρθρωση τῆς μελέτης εἶναι σφαιρική ἀλλά ἐπειδή ἡ συγγρ. στόχευε στήν ἀκριβή τεκμηρίωση, ἐπέλεξε νά περικλείσει στίς παραπομπές μεγάλο μέρος ἀκόμη καί μεθοδολογικῶν συζητήσεων καί δέν τίς περιέλαβε στό στοχαστικό μέρος τῆς ἀνάπτυξης τῶν ἐπιχειρημάτων της, ὅπως καί θά τοὺς ἄξιζε.

~Ολγα Κατσιαρδῆ-Hering